

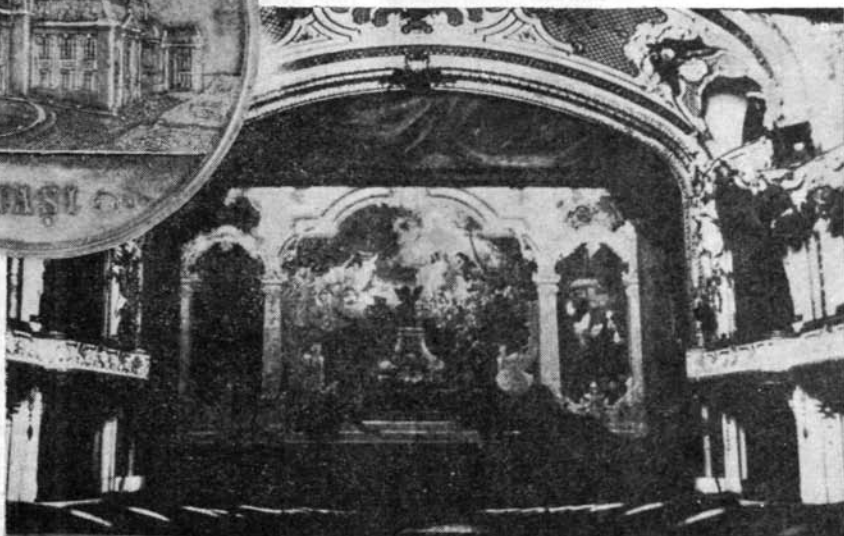
retrospectivă ieșeană

Dacă întindem puțin compasul pentru a măsura timpul fizic de 150 de ani de la alfa teatrului românesc — Asachi — pînă la noi, de-abia am umple cu acest timp două vieți de om. Spațiul spiritual însă pe care această cifră de ani o ocupă în dezvoltarea culturii noastre este enorm. Pînă acum un sfert de veac, bunicul Vernescu-Vilcea, care împlinea 90 de ani — performanță neobișnuită pentru actorul muritor —, mai putea povesti pe degete despre înaintașii teatrului românesc, fiindcă probabil îi cunoscuse personal, poate chiar jucase cu ei, împărțiseră împreună căruța cu coviltir, odaia de dormit, sau... pîinea cu muștar. Dacă ne gândim însă că, în acest răstimp de 150 de ani, linia de progresie a istoriei s-a precipitat, că omul a acumulat niște forțe cosmice, iar actorul român, din proscris social cum era, poate vorbi azi întregii omeniri de pe treapta celor mai avansate idei — ce distanță astronomică mai vreți? De aceea, azi, la sărbătorirea a 150 de ani de teatru românesc, cu larga perspectivă deschisă lui de revoluția noastră socialistă, îmi îngădui acest peregrinaj retrospectiv spre niște locuri dragi și oameni cu care am muncit alături și din care mulți nu mai sînt; spre Iașii anilor de ucenicie; spre acel teatru de pe strada Cuza-Vodă, care poartă azi numele tutelarului său de fapt și de drept — „Vasile Alecsandri” —, fericit că am fost contemporanul citorva decenii de transformări uriașe, la care propria mea muncă — modestă — se înscrie ca parte activă.

...Să fie oare întîmplătoare apariția acelei date de 27 decembrie 1816 în calendarul teatrului românesc? Decembrie a fost totdeauna, pentru poporul nostru, luna de vîrf a miracolelor spectaculare — deci, luna accesibilității acelor jocuri în limba neaoșă, măcar o dată pe an, și la urechea orașului înstrăinat: „hodiniți, boieri mari, hodiniți, iar de noi plugarii nici gîndiți...” Oare Asachi, spirit inteligent și tacticos, n-a ales cumva dinadins tocmai acest prilej pentru a da în vileag, într-un salon boieresc, limba noastră națională, ținută de obicei numai la bucătărie și la grajd? Odată cu *Mirtil și Hloe*, pastorală naivă care i-a servit lui Asachi de cal troian, aveau să mai apară în circuitul teatrului precult, tot prin pana lui, *Armindenii*, ca și *Serbarea păstorilor moldoveni*, cu cîntece și dansuri, pentru a opune cit de cit ceva concurenței neloiale a trupelor străine.

Fapt cert este că, acum vreo 35 de ani, la venirea mea în teatru, am mai găsit în lada lui cu zestre multe din aceste valoroase tradiții, pe care le știam de-acasă și care ajunseseră aici, fie luate de-a dreptul din gura poporului, fie prin pana lui Sadoveanu, Victor Ion Popa sau Sandu Teleajen. Cu fiecare decembrie intram în fluxul acestor

Teatrul Național „V. Alecsandri” din Iași. Efigie de pe o medalie comemorativă (1896) și cortina actuală a teatrului, pictură de M. Lenz

obiceiuri, reluind toiegele și chivărele „irozilor” de la recuzită. Glasul blajin de la Bozia al lui Constantin Sava se travestea în singerosul Irod; Veniaș, Varduca și cu mine deveneam cei trei crai, coana Mărioara Davidoglu și cu Silvia Botez se făceau... îngeri, iar Grosaru, dat cu chinoros pe obraz — harapul —, bolocănindu-și ochii în cap, culegea aplauzele :

„Împărat nelegiuit,
De hangerul meu cumplit
Piei și tu, dar, ciopârțit...”

Iar Ilie Doroscanu nu mai avea nevoie „să se facă” cioban — era de-acasă. Fără să mai adaug talanga... Talanga lui Iancu Profir, cu care-și acompania „plușorul”, spus de el ca de nimeni altul :

„S-a sculat mai an
Bădica Traian...”

Pentru că în Teatrul Național din Iași dănuia de departe, din celălalt veac, „ceva” : acel spirit al continuității care-i făcea farmecul și personalitatea. Dar aici aveam să mai găsim și altceva : strădania unor oameni excepționali de a determina o cotitură ascendentă în viața teatrului ieșean... Așa se explică cum, tocmai în perioada foarte critică dintre cele două războaie — perioadă de marasm și descompunere —, el avea să pornească în căutarea unor formule moderne de existență, fără să-și altereze personalitatea, dimpotrivă, menținându-și, printre atâtea curente și mode, acea atmosferă ozonată de centru cultural.

Iată-mă în fața unor afișe proaspete, prin 1929, cam pe-acum, toamna, cerce-tind din ochi niște nume de actori care și-acum îmi dau frisoane : Vernescu-Vilcea... Vasile Boldescu... Iancu și Natalia Profir (celebră și pentru sarmalele pe care le făcea „șapte la furculiță”...), Vlad și Verona Cuzinchi... Radu Demetrescu... Damira... Petrone... Aglae Pruteanu... Didina Castriș..., printre care se zăreau tinerii : Aurel Ghițescu... Miluță Gheorghiu... C. Ramadan... Gică Popovici... N. Meicu... Sandu Teleajen... Aurel

Munteanu... Bruno Braeschi... Margareta Baciu, Anny Braeschi, Jeny Argeșanu, Elena Bănuțiu, Mărioara Davidoglu, Eliza Nicolau, soții Protopopescu, Silvia Botez, Florica Bulgaru... sau foarte tinerii : C. Sava, N. Șubă, N. Veniaș etc., căci noi — adică : Ion Lascăr, Eliza Petrăchescu, Sandina Stan, Athena Marcopol, Elena Foca, Ștefan Dăncinescu, Nicolae Botez, C. Moruzan și subsemnatul, fiind de-abia elevi la Conservator—nu ne născusem încă... Unii intrasem totuși în orbita Teatrului Național, la figurație (încurajam, cum se spune, arta mută, care se dovedea și nerentabilă, pentru că nu se plătea, deși nevoia de popor pe scenă se făcea tot mai simțită, ca și nevoia de bani...) Regizorul Aurel Ion Maican impusese bătrînului teatru ieșean un ritm infernal (se repetau cîte trei piese pe zi, iar generalele țineau uneori toată noaptea) :... *Heidelbergul de altădată* cu Aurel Munteanu... *Liliom* cu Miliuță Gheorghiu... *Iluzia fericirii*... *Burghezul gentilom*... *Prometeu*, în care am văzut-o ultima oară pe Aglae Pruteanu... Bătrînii își luau lumea în cap la pensie, mai ales că venise și o nouă lege a teatrelor, care nu mai dădea apă la moară „societarilor”, decît cu numele.

Noi tinerii însă nu ne mișcam de lingă teatru, pierzîndu-ne (mai bine zis cîștîgîndu-ne) nopțile la acele repetiții, care făceau din noapte zi — mai ales că pe la crăpăt de ziuă aveam de înfruntat niște omături pînă acasă în Păcurari... Pe panourile teatrului se răsăteau, cum spuncam, niște cearșafuri cu liste lungi de piese nemaiîntîlnite, cu nume de autori foarte controversați și... greu de pronunțat, dar care aveau să dea un suflu nou vechiului teatru, sub direcția tinărului scriitor Ionel Teodoreanu. Tot cam pe atunci aveau să mai vină actorii : Tudor Călin, Angela Luncescu, soții Moruzan, Gina Sandri, Sergiu Dumitrescu, Cezar Rovințescu, George Sion, soții G. Dem. Loghin, Ina Otilia Ghiulea și C. Mitru... unii din ei plecați de pe la niște teatre amputate bugetar, sau chiar desființate — căci așa era moda cu teatrele pe atunci.

Cu timpul, avea să răsără și pentru noi o stea norocoasă în persoana regizorului Ion Sava, cu care noi, copii proaspăt ferchezuiți de mîna maestrului Mihai Codreanu sau a Agathe Birșescu, profesorii noștri de conservator, aveam să ne facem mai departe, sub mîna regizorului, botezul de generație nouă intrată în foc. Sava, ca regizor tinăr, căuta și el verificări, făcînd fel de fel de tatonări personale, fie și în afară de teatru : unii din noi aveam să-l urmăm și în timpul vacanței, în niște spectacole estivale cu acel „teatru de vedenii” la sala „Phoenix”, cu piese semnate de Kipling, Jack London sau Profira Sadoveanu — afacere la care ne-am legat tovarăși la pagubă cu regizorul —, căci de pe urma „vedeniilor” profitau numai patronii aceluia cinematograf, care lucrau mină în mîna cu fiscul... Noi însă, ca începători, aveam să cîștigăm adeziunea crescîndă a publicului și ceva antrenament pentru acele stagiuni grele care urmau să vină. Maican, Sava, Kiriacoff consemnau pentru mișcarea noastră teatrală încheierea unui ciclu și începutul altuia superior. Cele „13 canțonete” ale lui Alecsandri, reanimate de Ion Sava

Mihail Sadoveanu — pe vremea directoratului său la Teatrul Național din Iași — în mijlocul actorilor (1916)

Aglae Pruteanu

State Dragomir

într-o viziune foarte originală, nu mai satirizau acum acele stări retrograde din vremea lor, ci curente noi, decadente, care începuseră să-și facă loc în teatru pe ușa de dîndos a artei („jolly”), iar *Kir Zuliaridi*, altă jucărie scoasă din pod, reformula de pe atunci stilul commediei de l'arte, cam în genul lui Piccolo Teatro. Opera lui Caragiale s-a simțit și ea ca acasă pe scena ieșeană, iar „schițele”, în regia lui Maican, aici aveau să vadă întîi lumina rampei.

Naționalul ieșean nu a fost scutit însă de exagerări și de greșeli. El a plătit și tribut repertoriului boulevardier, angrenîndu-se în niște succese ieftine. Constituit „regie autonomă”, după legea lui „descurcă-te cum știi și cum poți”, teatrul trebuia să se mențină pe spezele sale, făcînd concesii unor lejerități de dragul rețetei. De aceea, regizorii ieșeni s-au străduit să atragă publicul pe calea spectacolului popular de mare montare: *Simunul* de Lenormand, *Ploaie* de Somerset Maugham, *Frații Karamazov* de Dostoievski, *Cadavrul viu* de Tolstoi, apoi: *Țarina*, înfruntată de mine cu îndrăzneala mare a timidului și soldată cu primul meu succes, alături de Gina Sandri și de Tudor Călin... *Neamul Șoimăreștilor*, în care am inaugurat genul „călare” cu niște edecuri de la sacalele primăriei, care ne-au făcut multe surprize la premieră, spre hazul autorului... *Scene din stradă* de Vincent Jones (debutul strălucit al Elizei Petrăchescu), *Ratații*, unde Sava a improvizat o rulată... *Madame Sans-Gêne*, în care nenea Miluță era mai Napoleon decît tizul său... *Otrava*, în care eram mai naturaliști decît Zola, așteptînd scena cu găina friptă, cînd una din doamne reclama tîrțița... *Revoluție în minăstire*, cu un havuz care susura între ziduri, la un loc cu maicile... *Hamlet*, în care „umbra” apărea în cinci feluri... *Sase personaje în căutarea unui autor* etc., etc..., fiecare spectacol născîndu-se cu individualitatea lui, abordată cu competență și îndrăzneală de fantezia lui Sava (care rămăsese singur la Iași, prin plecarea lui Maican, pînă la venirea lui G. M. Zamfirescu), încît experiențele sale pot fi generalizatoare și azi, pentru întreg teatrul românesc. Sava nu era tentat de originalități gratuite, el avea nevoie — tindea la asta ca după aer — de expresia cea mai potrivită, de tonul cel mai potrivit care să încorporeze logic ideea spectacolului. Personal, eu care fusesem crescut la exigența „urechii” lui Mihai Cădăreanu, găseam în Sava „ochiul care gîndește”. Cîte biruințe actoricești nu ne-a oferit el în perioada aceea! Ramadan în *Căteava* nu mai era un personaj ilar; talentul său se maturiza chiar atunci pe acea linie profund umană, pe care i-a conferit-o și Maican în *Mireasa din Tărăscău*, *Potasch* și *Perlmutter*, *Doi sergenți*—și dacă l-ați mai fi văzut și în Ion Sorcovă din *Domnișoara Nastasia* (în care autorul G. M. Zamfirescu era și regizorul

piesei sale)... Nu era proces la tribunal în care Ionel Teodoreanu să nu amestece în ple-
doariile sale și „părul de cațaveică“ al actorului... Nu mai vorbesc de noi, tinerii, care
găuream decorul cu ochii, ca să-l putem urmări. Dar aplauzele? Asemenea avalanșe
de entuziasm numai la concertele lui Enescu s-au mai pomenit. Iar Ramadan, parcă-l
văd, în *Minna von Barnhelm* de Lessing, cum apărea la aplauze, stîngaci ca un „deșcă“,
mulțumind cu mîna la vipușca pantalonului... Celălalt confrate al dumisale, tot descendent
al lui Millo—Miluță — ca persoană mai voiajată, cu malacov și decolteu, mai arunca
cîte-o beza în sală; Ramadan însă primea bezele... Conform tradiției, a jucat și el în
travesti — *Baba Hirca* — ce desfunda în fiecare an Ciricul, Păcurarii și Tătărășii —
locul dumisale de baștină —, cartiere de margine, pe care actorul le poftea cu acel glas
știrbit și cîlțos pe care-l știți și care nu se poate uita:

Poftiți, poftiți la „șandril“
La șandril, șandril franțuz...

pe muzică de Flechtenmacher... Nu mă pot singur convinge că atîta puzderie de oameni
valoroși au devenit neant. Sînt cu toții zidiți, cu pîrticia lor de suflet, în edificiul măreț
al culturii românești de azi — de la acel cocor deschizător de drumuri care a fost Millo
și care a lăsat după el un evantai de generații și de nume ilustre, pînă la bietul sufleur,
pe care unul din directori, mi se pare chiar prof. Iorgu Iordan, a vrut să-l desființeze,
fiindcă prea ținea uncori să se-audă și el (se dădea premieră în fiecare săptămînă); dar
cum să desființezi cușca asta, care a fost onorată cu oficiile lui Eminescu și Caragiale —
ar fi mai tare ca o revoluție!!!

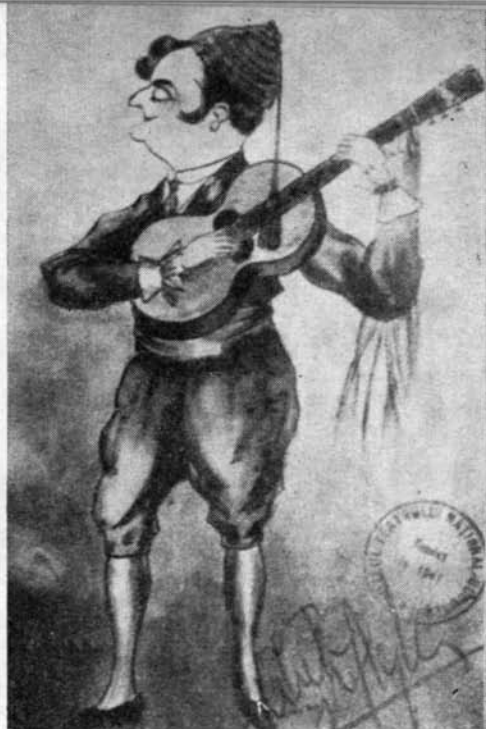
O altă tradiție a teatrului ieșcan a fost intelectualitatea neostentativă a actorilor
săi, scoborită prin *Hamlet*, de la Grigore Manolescu, State Dragomir, Ștefan Braborescu
(azi venerabil al Clujului), pînă la Tudor Călin și difuzată în preocupări varii, beletris-
tice sau literare, ca la Sandu Teleajen. Nu e întîmplător că tocmai din celălalt veac,
mari personalități ale culturii, odată cu acea „întoarcere la natură“, preconizată de lumi-
nile Europei, se întorceau ele însele cu dragoste și înțelegere spre „omul“ legat de această
natură — înțelegînd prin natură Țara, cu năzuințele strigătoare ale poporului — creînd

Mihai Codreanu — ca direc-
tor al Teatrului Național din
Iași — alături de actrii So-
rana Țopa și Vlad Cuzinschi

Const. Ramadan (Harpagon) în „Avantura” de Molière

Miluță Gheorghiu (Figaro) în „Nun-ta lui Figaro” de Beaumarchais

premisele unei deșteptări. Căci ce este întreaga literatură a lui Sadoveanu decât asta? Or, e știut că o parte conștientă, cultă, a actorimii ieșene — prozeliții de departe ai lui „Volter” — nu găsea loc nici în societate, nici în cimitir și numai pentru niște vorbe „atingătoare” înfunda beciurile agiei, sau lua drumul Sovejei. Poate de-aici ne vine și-aceea tendință sănătoasă, critică, a jovialității moldoveneste, care la noi se trage și din hazul cel cu ac al poporului, dar și din acel „volterianism” trecut pe la Vasile Pogor — și oprit substanțial și în pedagogia de mare intelectualitate a profesorului meu, Mihai Codreanu („drăguță, nu-ngroșă! nu te asculta! leapadă elefanții!...”) Același spirit îl găsim și în stilul de lucru, ca director, al lui Topîrceanu, și în arta de „aqua forte” a lui Ion Sava, ca și în arta de esență populară a lui Ramadan. Ei cultivau această „maliție” fără intenții nocive, ci numai ca reactiv și corectiv inteligent, fiind cu toții, în fond, mari iubitori de oameni și de viață... Nu — nu socotesc c-au dispărut vorbele lor de duh, hohotele homerice de ris, bună-voia cu care disprețuiau inefabilul. Esența lor a rămas vie în noi, trăgînd greu în cumpăna vieții, prin pedagogia lor, prin influența talentului lor, sau prin simpla legătură omenească. Lîngă Mihail Sadoveanu, cel care a luat de multe ori sub pulpana togei sale teatrul ieșean (considerați numai perioada dramatică a refugiului actorilor la Iași din primul război mondial și e deajuns), se adaugă universitarii, azi academicienii, Iorgu Iordan, Andrei Oțetea, prof. Șerban, prof. Scorpan, gazetarul Emil Serghie (pe care îl revăd totdeauna cu plăcere, pentru că ne-a stimulat îndrăznelile tinerestești ca director). Aceștia, ca și alți directori, sînt cordonul ombilical care leagă trecutul de prezent, aducînd instituția ieșeană pînă în pragul revoluției socialiste, a cărei slujitoare devotată este astăzi.

Recunosc lacuna acestor rînduri că nu pot vorbi pe-ndelete de rolurile lui Tudor Călin (*Henric al IV-lea*, *Hamlet* etc.); despre jocul clasic al maestrului Ghițescu, în *Macbeth* sau *Franz Moor*; despre sutele de personaje ale lui Constantin Sava, Neculai Venias, Grosaru, Cădeschi, Radvanschi; despre naturalațea dezinvoltă a jocului lui Dăncinescu, rudă bună cu arta lui Boldescu, despre arta sobră a lui Gică Popovici — pe care chiar acum mi-l aduc aminte din *Anno domini* al lui Ion Marin Sadoveanu (1929)

și pe care-l revăd mereu în pas cu cei tineri... Ca și despre colegul meu Ion Lascăr, cu aceeași tinerețe colilie... Și cum să uit polivalenta atitor mari actrițe, care poartă și ele tradiția Pruteancăi — Margareta Baciu (Mutter Courage), Anny Braeschi, apoi Virginia Bălănescu, Mușca Ardeleanu, precum și tot tineretul entuziast pe care-l văd la concursurile din Capitală sau la televiziune, ducind mai departe quantumul nostru de ideal. Propria mea activitate de azi s-a decantat de acolo, din acei ani prețioși de ucenicie — căci actorul care a trecut odată pe sub bolta teatrului ieșean o poartă deasupra capului oriunde s-ar afla...

Acum treizeci de ani, cînd se sărbătoreau numai 120 de la spectacolul Asachi, l-am jucat pe Mirtil sub direcția de scenă a aceluiasi Sava și bineînțeles că nu mai jucam la luminări ca acci boiernași franțuziți, ci la lumină fazată, pe care mult s-a mai străduit bietul Sava s-o transforme în „orgă“ (lumina electrică se afla de mult în teatru, nu-i vorbă, ca apa de Timișești, dar nimeni nu băuse din ea, pînă la regizorul nostru poet...).

Atmosfera bocolică de zori de zi a graiului românesc era însoțită și aici de talanga lui Profir, pusă undeva în culise, căci Sava — „neînțelesul“, creator de spectacol — descifra înțelesul acestuia mai înainte ca actorul să schițeze gestul și vorba. Iar acele măști din *Macbeth*, care au dat atîta de furcă unor neînțelegători, ce erau altceva decît reeditarea pe plan superior, shakespearean, a obrăzurilor moldovenești din „Vălărețul“ nostru de-acasă (spectacol popular de care mă voi ocupa altă dată)? Bineînțeles că observația mea nu trebuie luată ad-literam; ar însemna să iau pînă de la gura specialistului, estetului — eu deschid numai acea fereștrică nevăzută ca „să se vadă“ de unde ne vin seva și talentul... Și acum, după această incursiune omagială, pe care o datorăm trecutului, să ne întoarcem și să ne bucurăm de lumina și de căldura generoasă a soarelui, lăsînd umbrele în frida lor. Ce distanță enormă mi se pare de la primele improvizatii ale celui „teatru de societate“, întreprins sporadic și pe-ascuns ca fumatul în clasă — intersaloane, interpensioane —, pînă la cîmpul de circulație actual al teatrului românesc, interțări sau intercontinente!...

Lumina fluorescintă a culturii noastre crește mereu, schimbînd mereu la față realitățile ancestrale ale țării. O rețea de cîteva zeci de teatre profesionale, care se prelungesc în sute de cămine culturale cu săli special amenajate (luxos amenajate) și, mai departe, în mii de formații de teatru amatoare... Institutul de teatru și cinematografie din București, școlile populare de artă, unde se plămădește viitorul artei noastre teatrale prin noi generații de tineri educați cum scrie la carte, care vor proiecta, mai sus, pe culmi, fama artei noastre. Ne place să privim cu admirație și cu mîndrie această creștere a coeficientului de frumusețe în însăși conștiința poporului nostru, ca și în aceea a artiștilor săi. Deși în tradiția școlii noastre de regie s-a produs o falie, prin dispariția bruscă a capilor ei (Gusty, Maican, Soare, Sava, Victor Ion Popa, Ion Șahighian), golul s-a remediat prin apariția lîngă puținii rămași (Sică Alexandrescu, Ghelerter, Fînti) a unor nume tinere, prestigioase, care s-au impus și-acasă și peste graniță. Liviu Ciulei, Radu Peniculescu, Horea Popescu, Crin Teodorescu, Vlad Mugur, Giurchescu, Esrig, Pintilie, Moiscu, Cojar, Cernescu—și doresc ca lista să nu se termine—sînt oamenii cu care împărțim zilnic munca noastră, după criteriile mereu primenite, mereu puse de acord cu viața. Virtual, spațiul nostru de activitate s-a mărit enorm, să nu uităm însă că criteriul nostru profesional va trebui și adîncit; va trebui adunat cu grijă în jurul focului de-acasă și valorificat, crescut din embrioanele tradiției în care a hibernat. De aceea, să îndreptăm prinosul nostru de recunoștință Partidului Comunist Român, care ne învață să privim viitorul artei noastre prin prezentul și prin trecutul ei; care răscumpără azi, prin atîtea condiții optime oferite nouă, toate suferințele înaintașilor și care oferă artistului român atîtea perspective de realizare! Niciodată în istoria sa nu a avut de oglindit teatrul nostru atîta omenet, atîta omenie și-atîta ȚARĂ, ca azi!

Ștefan Ciubotărașu